

Programmatoelichting – Concert 11 juni 2023 – Dominicuskerk Amsterdam *Pay-Uun Hiu*

Zou **Johannes Brahms** anno 2023 zijn **Zigeunerlieder** nog zigeunerliederen hebben genoemd? Of zou hij, als niet Rom of Sinto, een naar huidige maatstaven 'politiek correctere' titel als 'Hongaarse liefdesliederen' hebben gekozen? Er is altijd wel een spanningsveld wanneer componisten uit de klassieke 'kunstmuziek' zich toeleggen op 'volksmuziek', al was de discussie over culturele toe-eigening en al dan niet correct taalgebruik in de 19de eeuw lang niet zo'n issue als nu. Daarbij bloeide de interesse in volksmuziek tijdens de Romantiek op en raakte Brahms via bevriende musici, onder wie de Hongaarse violist Ede Reményi, gefascineerd door Hongaarse volksmuziek.

Dat resulteerde in de 21 Hongaarse dansen van Brahms, waarvan de Csardas (nr. 5) in de orkestratie van Antonín Dvořák nog altijd enorm populair is. De *Zigeunerlieder*, die Brahms in 1888 componeerde voor vier solostemmen en piano, worden ook wel gezien als een combinatie van zijn *Hongaarse dansen* en zijn *Liebeslieder-Walzer*. Brahms baseerde zich op een bundel *Ungarische Liebeslieder* van Zoltán Nagy, die in het Duits werden hertaald door de Weense koopman en dichter Hugo Conrat. Bij elkaar vormen de elf liederen een cyclus over liefde, euforie, verlangen, ontrouw, eenzaamheid en nog meer verlangen.

Baseerde de Duitser Brahms zich op melodieën die door Nagy waren opgetekend, de Hongaarse componist, pianist en etnomusicoloog **Béla Bartók**, legde zijn oor te luister bij de bron van de volksmuziek en noteerde de muziek die hij hoorde zogezegd 'in het veld'. Vanaf 1906 verzamelde hij liederen, onder meer op het platteland in Slowakije – het land van zijn moeder waar hij in zijn jeugd ook enkele jaren doorbracht. Twaalf jaar later had hij daar ruim 3.400 melodieën en zo'n 4.000 teksten van volksliederen verzameld. De **Vier Slowaakse Volksliederen** die hij in 1917 componeerde, komen uit verschillende dorpen in de regio Banská Bystrica en beschrijven enkele scènes uit het boerenleven, losjes gecentreerd rond een bruiloft (niet zo heel vrolijk, de moeder stuurt haar dochter min of meer tegen haar wil het huis uit naar haar aanstaande echtgenoot), met een oogstlied en twee dansliederen.

Slaapliedjes of wiegeliëdjes zijn een vorm van volksmuziek die in vrijwel elke cultuur bestaat. De Tsjech **Antonín Dvořák** baseerde zijn **Ukolébavka** op tekst van Adolf Heyduk, een dichter van wie hij meer werken heeft getoonzet. Hoewel Dvořák de muziek zelf componeerde, zijn ook in dit slaapliedje – over een moeder die haar kind in slaap wiegt en voor hem zingt over de wonderlijke schepselen die in het bleke maanlicht dansen op de muziek van Davids harp – kenmerken uit de Midden-Europese volksmuziek te horen.

Met Dvořák steken we de oceaan over, naar de Verenigde Staten, waar hij van 1892 tot 1895 directeur was van het conservatorium in New York. Daar ontmoette hij de zwarte bariton en componist **Henry Thacker Burleigh**, die hem introduceerde in de (volks)muziek van de Afro-Amerikaanse slaven en tientallen spirituals voor hem heeft gezongen. Die invloeden zijn duidelijk terug te horen in Dvořáks Negende Symfonie, de *Nieuwe wereld*. Maar Burleigh arrangeerde zelf ook spirituals, waaronder het melancholieke **Deep River**, waarin elke noot is doortrokken van heimwee, verlangen, geloof en hoop op vrede en vrijheid.

Rollo Dilworth is een componist van onze tijd en laat in **The Dream Keeper** horen hoe de roots van de spirituals nog steeds doorwerken in de huidige muziek. Daarvoor heeft hij een gedicht gekozen van Langston Hughes (1902-1967), een van de belangrijkste zwarte Amerikaanse schrijvers en activist tegen racisme en discriminatie. *The Dream Keeper* staat

in een bundel met gedichten voor kinderen en jongeren. Het is een oproep de dromen en melodieën van het hart naar de dromenbewaarder te brengen, die ze in een blauwe wolk wikkelt, ver weg van de ruwe vingers van de wereld.

Naast de zwarte volksmuziek, waren er de folksongs van de cowboys, de geluks- en de goudzoekers. ***Shenandoah***, gearrangeerd door **Kevin Memley**, gaat ook over een rivier, de Missouri, en vertelt het verhaal van een Canadese pelsjager, die verliefd is op de dochter van een native American chief en haar met hulp van wat 'vuurwater' aan hem ontfutselt.

Dat brengt ons bij de native Americans in Midden-Amerika, waar **David Conte** drie populaire liederen uit verschillende regio's voor koor bewerkte tot zijn ***Three Mexican Folk Songs***. De melodieën en ritmes laten niets te raden over hun herkomst. De teksten zijn gebaseerd op oude legendes en volksverhalen, en worden gezongen op de Día de los Muertos, een soort Allerzielen en Halloween ineen. *La Martiniana* is vooral bekend om de strofe: 'Huil niet om mij, want als jij huilt, zal ik blijven lijden. Maar als je voor me zingt zal ik altijd blijven leven.' *La bruja* is een populair traditioneel lied uit Veracruz en verhaalt over een heks met vampierachtige trekken, die haar slachtoffers verleidt en betovert, en uiteindelijk hun bloed drinkt. *La Llorona* uit het zuiden van Mexico is gebaseerd op de legende van de huilende vrouw, een Medea-achtig verhaal over een vrouw die haar kinderen doodde nadat haar man haar had verlaten en van wie de geest nog altijd rond.

David Conte was een student van **Aaron Copland**, die in zijn balletten *Billy the Kid* en *Rodeo* het cowboyleven in het Wilde Westen tot leven bracht. Zijn ***Old American Songs*** putten dan ook weer meer uit de 'witte' Amerikaanse volksmuziek. *The Little Horses* is een slaapliedje uit de zuidelijke Staten en *Simple Gifts* is een van de favoriete liedjes van de Shakers, een religieuze sekte, dat Copland gebruikte voor het ballet *Appalachian Spring* met danseres en choreograaf Martha Graham.